

ФОРМУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ПРОБЛЕМА ПЕРІОДИЗАЦІЇ

FORMATION OF LAW STUDENTS' CHRISTIAN VALUES: THE PROBLEM OF PERIODIZATION

У статті обґрунтовано та описано періодизацію формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей в контексті гуманізації професійної освіти. В основу критеріїв періодизації покладено комплекс чинників: зміну ідеологій, відтворених на базі державної та нормативної документації, найсуттєвіші ознаки системи освіти тощо; появу і розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, розширення можливостей засобів масової інформації та соціальних мереж; історичні й культурні умови розвитку освіти тощо. Обґрунтовано періодизацію формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки, яка охоплює період 1991-2023 р.р. Перший період, який називаємо перехідним, тривав від 1991-го по 2004-й рік. Він характеризувався такими явищами, як поява священиків в школах та інших освітніх закладах. Відповідно, діти і студенти, також викладачі, мали можливість вільно відвідувати церкву і вільно проповідувати свої погляди. Найскладнішим у цей період було протистояння християнської і постмодерністської молодіжної культури, яка проповідувала бруд, насильство, жорстокість, розпусу тощо. Відповідно активно розвивалися у цей період і нові чи оновлені освітні стратегії. Другий період (базовий) тривав від 2005 по 2019 рік. Різкі зміни в суспільному житті, суттєво вплинули на навчальний процес, освіту і релігію. На цей період також припадає суттєвий ривок у розвитку комп'ютерної техніки, що кардинально змінює доступ до інформації кожного члена суспільства. Особливо це стосується молоді, зокрема студентів. Третій період (екстремальний) пов'язаний з катастрофічними потрясіннями в житті суспільства, які суттєво вплинули як на освіту, так і на процес розвитку християнських цінностей молоді: коронавірусу (2021-2022) та війни проти російської агресії 2022-2023 рр. Навчання стає не просто змішаним, а починає ставати переважачим. Субперіод (2022-2023), який триває досі, незважаючи на свою невелику часову фізичну тривалість, емоційно і історично охоплює десятки років. Це період відкритої війни, період переважного дистанційного навчання, період великого випробування, коли роль християнських цінностей стає провідною у духовному житті суспільства.

Ключові слова: формування, цінності, християнські цінності, студенти, юридичні спе-

ціальності, періодизація, період, навчання, коронавірус, війна.

The article substantiates and describes the periodization of the formation of law students' Christian values in the context of the humanization of professional education. The periodization criteria are based on a complex of factors: the change of ideologies, reproduced on the basis of state and regulatory documentation, the most significant features of the education system, etc.; emergence and development of information and communication technologies, expansion of possibilities of mass media and social networks; historical and cultural conditions of educational development, etc. The periodization of the formation of law students' Christian values as a means of humanizing professional training covering the period 1991-2023 is substantiated. The first period, which we call transitional, lasted from 1991 to 2004. It is characterized by such phenomena as the appearance of priests in schools and other educational institutions. Accordingly, children and students, as well as teachers, have the opportunity to freely visit the church and freely preach their views. The most difficult thing in this period is the confrontation between Christian and postmodern youth culture, which preach dirt, violence, cruelty, debauchery, etc. Accordingly, new or updated educational strategies are actively developed during this period. The second (baseline) period lasts from 2005 to 2019. Sharp changes in social life significantly affect the educational process, education and religion. This period also sees a significant breakthrough in the development of computer technology, which radically changes access to information for every member of society. This is especially true for young people, including students. The third period (extreme) is associated with catastrophic upheavals in the life of society, which significantly affects both education and the process of developing Christian values of young people: the coronavirus (2021-2022) and the war against Russian aggression in 2022-2023. Education becomes not just blended, but begins to become predominant. The sub-period (2022-2023), which continues to this day, despite its short temporal physical duration, emotionally and historically spans tens of years. This is a period of open war, a period of predominantly distance learning, a period of great testing, when the role of Christian values becomes leading in the spiritual life of society.

Key words: formation, values, Christian values, students, legal specialties, periodization, period, training, coronavirus, war.

УДК 378.22:37.034
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/56.1.38>

Дольнікова Л.В.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
та інноваційної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»

Савка І.В.,
докт. пед. наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Тушніцький Н.І.,
аспірант кафедри педагогіки
та інноваційної освіти
Національний університет
«Львівська політехніка»

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Історичні обставини сьогодення визначаються такими чинниками як глобалізаційні процеси у світовому просторі, інформатизація, технологізація, вагомість у повсякденному житті матеріального чинника, що загалом поглиблює моральний аспект особистого

і суспільного життя. У житті нинішньої людини, зокрема у мегаполісах, предметний світ домінує над природним, внутрішнім буттям, навіть над комунікацією з довколишніми, що призводить до порушення природної гармонії, засвідчуючи небезпечні тенденції.

Перетворення політичного режиму із початком 90-х рр. ХХ сторіччя та відродження української

незалежної держави зумовили те, що дослідники звертаються до витоків педагогіки минулого, залучаючи духовний та релігійний елементи до процесу виховання. Засади духовної педагогіки, в основі яких – загальнолюдські цінності, духовне виховання, цілісність особистості, вкрай актуальні для сьогодення українців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

З огляду на суперечливі процеси вкінці ХХ – на початку ХХІ століття, пов'язані передусім із «нестабільним політичним та соціально-економічним становищем, впливом кризових процесів, новими ціннісними орієнтаціями в молодіжній сфері, зменшенням впливу родини та школи на формування особистості» [5, с. 3]. Тому виникли нові вимоги до процесу виховання, які передбачають пошук досконаліших, ефективніших форм й методів навчання та виховання, шляхів духовного розвитку індивіда.

О. Аніщенко обґрунтовує вибір методів періодизації, насамперед діахронний, який забезпечує розкриття якісних перетворень під час розвитку досліджуваних подій і явищ з їхніми формами та змістом. Такий метод дає змогу не лише виявляти певні кількісні та якісні перетворення педагогічних явищ, а й пояснювати причини таких перетворень, для підтвердження його адекватності, ефективності та відповідності виконуваним завданням [1].

Визначаючи періодизацію, бажано врахувати важливих ознак об'єкта дослідження. Тут варто послуговуватися «системою критеріїв, моделлю критеріально-комплексного підходу, універсальними для дослідження низки педагогічних систем у різні періоди часу в державі загалом: такі критерії є відображенням найсуттєвіших ознак системи освіти, що обумовлюють зміну парадигм: спрямування освітньої мети, змісту навчально-виховного процесу в навчальних закладах, доступність самої освіти тощо» [4, с. 39].

Н. Гупан [2] пропонує розгляд розвитку історико-педагогічної науки як самостійної ділянки загального освітнього процесу. Основа періодизації тут – суть, методологія й методи аналізу педагогічних явищ на відповідній стадії розвитку, власне, науки; поступові перетворення парадигм наукової думки; особистості, що вивчали історико-педагогічні проблеми; історичні й культурні умови розвитку освіти; вагомні факти, досягнення чи прорахунки тощо.

Відтак формування християнських цінностей може мати «випереджальне значення у викликах демократичного процесу, ґрунтуватися на найкращих досягненнях національних культури й педагогіки, зупиняти соціальну деградацію, стимулюючи самоорганізацію та особисту відповідальність людства» [6, с. 523]. Завдяки суспільним цінностям особистість стає стійкішою.

В Україні, на думку Н. Шеминог, відбувається «поглиблення процесу переоцінки цінностей ще

й внутрішніми чинниками: попередня, радянська, система цінностей вже не актуальна, а нова система, яку б розділяло все суспільство, досі не сформована» [7, с. 46]. Теперішні перетворення у системі ціннісних орієнтацій зумовлюють деформацію колишніх уявлень щодо найважливіших інститутів суспільного життя, переоцінки світосприйняття, норм цінностей.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження джерел показує, що питання ефективності цілісності формування християнських цінностей у професійній підготовці майбутніх юристів у закладах вищої освіти вивчені недостатньо. Утім, вважаємо за доцільне зауважити, що періодизацію розвитку формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки як педагогічну проблему спеціально не досліджували.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головною метою цієї роботи є обґрунтування та опис періодизації формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей в контексті гуманізації професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. В основу критеріїв періодизації покладено комплекс чинників: зміну ідеологій, відтворених на базі державної та нормативної документації, найсуттєвіші ознаки системи освіти тощо; появу і розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, розширення можливостей ЗМІ тощо; історичні й культурні умови розвитку освіти тощо.

Ключові методологічні засади педагогічних досліджень – це віднесення проаналізованих праць до історичних та джерельних. Подекуди неможливе проведення чіткої межі між історіографічними джерелами та джерелами з досліджуваної проблеми [3].

Хронологічними межами нашого дослідження охоплено кінець ХХ – початок ХХІ століття. Для нижньої межі – 1991 рік – притаманні кардинальні культурно-історичні перетворення в розвитку вітчизняної освіти вільної країни, виняткова гуманістична традиція в українській педагогіці, етнопедогогічні особливості вкінці ХХ сторіччя.

Період 1991–2023 рр. охоплює час державності України, існування її як самостійної держави. Суттєві зміни, які відбулися десятиліть після перебування в складі Радянського Союзу і життєдіяльності України як держави, відобразились на формуванні і світогляді цінностей молоді, зокрема, студентів-юристів. Зважаючи на тісні зв'язки юридичної спеціальності та суспільного стану в державі, вплив цих змін поширився і на юридичну освіту. На початок досліджуваного періоду, у 1991 році, фактично все, що стосувалося релігії, в першу чергу християнства, було офіційно юридично забороненим і вважалось незаконним.

Досліджуваний період поділяємо на три етапи, кожен з яких містить два субперіоди.

Загалом за цей період Україна пройшла шлях від закомунізованої антирелігійної країни, де були заборонені, фактично, будь-які релігійні почуття. В першу чергу, це стосувалося інтелігенції та людей, які мали можливість виступати у пресі і бути публічними особами. Віра в Бога вважалася (до 1991-го року під пресом радянської дійсності) великим недоліком, умовно кажучи, «гріхом», за який люди несли покарання. Також була категорично заборонена участь у церковних обрядах. Відомі випадки, коли людина могла втратити роботу тільки за це, що похоронила свою маму зі священником, а приводом звільнення з роботи слугувала характеристика «участь у релігійних обрядах».

У цей час почалися дискусії, які продовжуються зараз. Оскільки в Україні, як і в цілому світі, не існує однорідних релігійних громад, то таке питання, як формування християнських цінностей, деякими особами розглядається як нав'язування одної релігії. Такі погляди є безпідставними, оскільки є право вибору релігії і є право сповідувати ту релігійну доктрину, до якої в людини лежить душа, чи до якої вона схильна.

Перший період, який називаємо перехідним, тривав від 1991-го по 2004-й рік. Він складався з двох субперіодів. Перший субперіод (1991–1995 роки) характеризувався такими явищами, як поява священників в школах та інших освітніх закладах. Відповідно, діти і студенти, також викладачі, мали можливість вільно відвідувати церкву і вільно проповідувати свої погляди. Формування християнських цінностей є добровільним, стосується християнських родин тих батьків і тих студентів, які сповідують християнство і які можуть і хочуть розвивати глибину, поглиблювати свою віру, посилювати свою любов до Бога, поглиблювати свої знання у сфері релігії і краще вчитися: вчитися молитися, вчитися робити богоугодні вчинки.

Таким чином, говорячи про формування християнських цінностей, маємо на увазі, що відбувається на рівні закладу вищої освіти. Факультативні курси та заходи, які проводяться релігійними громадами чи священниками, є добровільними. Інша справа, що християнство, як релігія цінностей, як релігія добра, може бути висвітлена, показана і священники мають право інформувати про її основи і тих, хто хоче, володіти такою інформацією.

Протягом 1991–1995-го років відбувався, образно кажучи, переворот у свідомості людей. Ще було дуже багато страху, особливо в людей середнього і старшого покоління. Страху, який виховувався десятиліттями і закладався на всіх рівнях радянського суспільства. Однак, через кілька років розпочався (приблизно, звичайно, тут межують точно не можна окреслити, орієнтовно, у 1996-му році) субперіод, який можна назвати початковим. Тобто,

на той час зникли хитання і вагання населення, а суспільство прийняло християнські засади і більшість жителів України схилилося до релігійного життя.

Другий субперіод (1996–2004) можемо назвати адаптаційним, коли, освіта, зокрема, вища юридична, починала адаптуватися до тих змін, які відбулися в суспільстві. Це зняття заборони на релігію як таку, на відвідування церковних заходів і, загалом кажучи, відновлення права людини на віру в Бога. Тривав цей період до 2004-го року. На цей час припадають як позитивні, так і негативні зміни. Основна негативу полягала у конфліктах між різними конфесіями, зокрема, між православною і греко-католицькою церквою. Однак, незважаючи на те, що ці конфлікти були іноді доволі серйозні, загальний вплив, загальний ріст і прийняття населенням християнських цінностей відбувалось все-таки в руслі зростання. Найскладнішим у цей період було протистояння християнської і постмодерністської молодіжної культури, яка проповідувала бруд, насильство, жорстокість, розпусту тощо.

Другий період, базовий, який охоплює 200–2019 рр., теж складається з двох субперіодів. На той час християнство, як релігія переважної більшості українського населення, вже не викликало сумнівів. Однак події, пов'язані з Майданом, суттєво вплинули на свідомість людей і у великій мірі посилити позитивне ставлення до цінностей, зокрема, цінностей християнських. Певною мірою це було зв'язане з достойною, гідною поведінкою низки священників, які приймали участь в подіях на Майдані на стороні народу.

У той же час відбулося велика хвиля негативу, можливо, перші прямі, офіційні відгуки про недостойну роль православної церкви московського патріархату, які перетворювали церковну діяльність в політичну. Суттєва різниця між українськими священниками і московськими попами полягала в тому, що більшість українських священників виступали на стороні народу в рамках релігійних, християнських цінностей збереження людських життів. І, якщо говорити високими фразами, то вони були на стороні добра. Фактично, політичні мотиви займали невелику роль. Священники виступали за вільну Україну, за свободу людини, за її цінності. В той час, як політизація московськими попами українського суспільства, приносила досить суттєву шкоду.

Субперіод 2005–2013-го років складається, фактично, з двох ще менших періодів: період президентства Віктора Ющенка і поява президента Януковича. Очевидно, що різкі зміни в суспільному житті, суттєво вплинули і на навчальний процес, на освіту і на релігію. Посилення політизації релігії, причому, з боку антиукраїнських сил і антиукраїнська діяльність Януковича, привели до суттєвих змін і у освітньому процесі.

В період між 2010-м і 2013-м роком відбуваються два протилежні процеси. З одного боку, це політизація релігійних організацій, спрямована великою мірою проти розвитку України і протилежна тенденція – посилення дійсних, християнських чеснот, посилення патріотичних настроїв, які привели до подій другого Майдану у 2014-му році. Тому другий субперіод, який охоплює 2014 – 2019-й рік, і може бути названим першим етапом військової агресії росії, знову ж таки, впливає на навчальний процес і на цінності українців, зокрема, студентів.

Однак, до 2013-го року після Майдану до влади прийшов проукраїнський президент Віктор Ющенко, який сприяв всіма силами розвитку України, україністики і української церкви. Звичайно, у політичному плані, до Віктора Ющенка можуть бути багато претензій, однак, як українець і християнин, він, в силу своїх можливостей, на цьому етапі вносив позитив.

На цей період припадає суттєвий ривок у розвитку комп'ютерної техніки, що кардинально змінює доступ до інформації кожного члена суспільства. особливо це стосується молоді, зокрема студентів.

Вподобання сучасної молоді, зокрема студентів, формують здебільшого засоби масової інформації.

Таким чином, цей субперіод (2014 – 2019-й рік), можна назвати випробувальним. Він ніби готує людей до тих екстремальних катаклізмів, які чекають їх у наступному періоді, який охоплює всього три роки. Однак, ті три роки є за своєю напруженістю, за своєю інтенсивністю, за своєю емоційністю, можливо, є набагато насиченіші, ніж попередні десятиліття.

Третій період, екстремальний, охоплює 2020-2023 р.р. Перший субперіод (2020-2021р.р.) пов'язаний із всесвітньою пандемією коронавірусу. Тут відбуваються кардинальні зміни в освітньому процесі. Навчання стає не просто змішаним, де дистанційна освіта є тільки гарним елементом, а починає ставати переважаючим (а в певні етапи – єдиним), способом навчання.

Такі випробування не можуть проходити безслідно, оскільки, завмирає, у великій мірі, громадське життя. Богослужіння переходять на онлайн. Заходи, які проводилися (волонтерські, християнські, зустрічі), знову ж таки, переходять в онлайн-формат, або ж просто перестають існувати. Таким чином, період 2020-го – 2021-го року – період пандемії, має суттєвий вплив на освіту і, знову ж таки, на даному етапі здається досить складним.

Однак, другий субперіод третього періоду (2022–2023), який триває досі знову ж таки, незважаючи на свою невелику часову фізичну тривалість, емоційно і історично охоплює десятки років. Це період відкритої війни, період переважного дистанційного навчання, період великого випробування. І характеристика цього періоду, якщо

врахувати, що незважаючи на це, Україна виявляється набагато сильнішою і витривалішою, ніж здавалося всім – як за кордоном, так і нам самим. Так чи інакше – навчальний процес продовжується. Так чи інакше – продовжується світське і релігійне життя. І от роль церкви, роль християнських цінностей, тут виходить, практично, на перше місце. Тому що, дивлячись на ролики, де солдати читають псалми і моляться; дивлячись на то, як великі молитви мільйонів людей роблять диво, бачимо, що християнські цінності – це цінності, які треба надзвичайно берегти, розвивати і якнайбільше старатись, щоб молодь, студенти, в першу чергу юристи, які мають в своїх повноваженнях права в великій мірі вирішувати людську долю.

Висновки. Обґрунтовано періодизацію формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки, яка охоплює період 1991–2023 рр. Перший період, який називаємо перехідним, тривав від 1991-го по 2004-й рік. Він характеризувався такими явищами, як поява священників в школах та інших освітніх закладах. Найскладнішим у цей період було протистояння християнської і постмодерністської молодіжної культури, яка проповідувала бруд, насильство, жорстокість, розпусту тощо. Другий період (базовий) тривав від 2005 по 2019 рік. На цей період також припадає суттєвий ривок у розвитку комп'ютерної техніки, що кардинально змінює доступ до інформації кожного члена суспільства. особливо це стосується молоді, зокрема студентів. Третій період (екстремальний) пов'язаний з катастрофічними потрясіннями в житті суспільства, які суттєво вплинули як на освіту, так і на процес розвитку християнських цінностей молоді: коронавірусу та війни (2022–2023 рр.). Навчання стає не просто змішаним, а починає ставати переважаючим. Субперіод (2022–2023), який триває досі, незважаючи на свою невелику часову фізичну тривалість, емоційно і історично охоплює десятки років. Це період відкритої війни, період переважного дистанційного навчання, період великого випробування. Роль християнських цінностей, тут виходить, практично, на перше місце.

До подальших напрямів дослідження відносимо аналіз та узагальнення історичного досвіду формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аніщенко О. В. *Наукові дослідження з історії професійної освіти та історії педагогіки: метод. рекомендації науковцям-початківцям*. Ніжин, Україна: Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2003. 49 с.
2. Гупан Н. М. *Українська історіографія історії педагогіки*. Київ: А.П.Н., 2002. 224 с.
3. Довбня С. Еволюція програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкіль-

ного віку. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2017. № 4. С. 82–95.

4. Курило В. С. Становлення і розвиток системи освіти та педагогічної думки Східноукраїнського регіону в XX столітті : дис. ... д-ра пед. наук / Інститут педагогіки АПН України. Луганськ, 2000. 507 с.

5. Черкасов, В. В. (Автореферат дис. д-ра пед. наук). Інститут вищої освіти АПН України. *Розвиток музично-педагогічної освіти в Україні*

(друга половина XX початок XXI століття). Київ, 2009. 20 с.

6. Чорна К. І. Моральне виховання. *Енциклопедія освіти*. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 523–524.

7. Шеминог Н. 2005. Проблема ціннісних орієнтацій у професійній підготовці майбутніх вчителів. *Дидактика професійної школи* : зб. наук. праць. 2005. Вип. 3. С. 45–48.